

הקדמה

כותב הרמח"ל בהקדמתו למסילת ישרים:

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדקות החכמות ועומק העיונים איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב... אם כן אפוא איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיימם. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה?

מעטים האנשים שקובעים לעצמם זמן לעיון ולימוד על עבודת ה', שהיא אהבה ויראה! הסיבה לכך היא מפני שהם חושבים שזה דבר פשוט, ידוע וטבעי, שאין צורך ללמוד או להעמיק בו.

אם כן, רואים אנו מדברי הרמח"ל שהאדם חייב ללמוד על אהבה ויראה, כי אם האדם לא יעמיק במידות הללו, הוא לעולם לא יוכל להגיע אליהן. במאמר זה נלמד תחילה מהי אהבה ומהי יראה, כיצד הן באות לידי ביטוי בעבודת ה', ומה ההיררכיה שצריכה להיות ביניהן.

א. יראת ה' - מקורות לחובת היראה

ראשית נברר את המקור לחובת היראה. התורה מצוה עלינו בספר דברים (י, כ): "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד".

כותב על זה האבן עזרא: "את ה' אלהיך תירא - שלא תעברון על מצות לא תעשה, ואותו תעבוד - במצות עשה". כלומר מצוות יראה פירושה להישמר ולא לעבור על מצוות לא תעשה.

גם דוד המלך בתהילים (ב, יא) אומר: "עֲבָדוּ אֶת ה' בְּיִרְאָה וְגִילוּ בְּרַעְדָּה". מסביר שם רד"ק: "עבדו את ה' - רצו במה שהוא רוצה ועבדוהו ביראה, שְׁתִּירְאוּ מִמֶּנּוּ ותדעו כי לו הכח והגבורה ולא עמכם שבאתם בעם רב". כלומר הפסוק בתהילים מוסיף לנו שחלק ממטרת היראה היא שנדע את גדלות הקב"ה ונירא מפני גדלות ה', שכן כל הכוחות והגבורות ממנו ולא מאיתנו.

בירור דרך היראה

יראת ה' היא אחת ממצוות עשה התמידיות שהאדם יכול וצריך לקיים בכל רגע ורגע, כדברי בעל 'חובות הלבבות' (שער אהבת ה', ו):

והיראה על שתי פנים, אחד מהן יראת עונש ונסיונו וכו'... והשני יראה לכבודו ורוממותו ועוצם גבורתו ואיננה סרה מן האדם ולא נפרדת ממנו כל ימי חייו.

כפי שראינו לעיל, שתי פנים ליראה, האחת, יראה המונעת את האדם מלעבור על ציווי ה', והשנייה, היראה הזוכרת את רוממות גדולתו ויכולתו של הקב"ה. ניתן לומר שהיראה בבחינה הראשונה היא אמצעי לא לעבור על ציווי ה' והיראה בבחינה השנייה היא מטרה לעצמה של יראת ה'.

מטרת מצוות היראה ותכליתה היא להועיל ולעזור לאדם בשמירת ציווי התורה ולא לעבור על אזהרות התורה, כמאמר הכתוב (שמות כ, טז): "וּבְעָבוֹר תִּהְיֶה יְרָאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תִקְטְאוּ".

מסביר המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב היראה א, ה):

ועוד תבין מן הדברים אשר בארנו לך למעלה כי אין היראה רק שעושה עצמו עלול והוא אצלו כאלו אינו, כך הירא ה' עושה עצמו כאין אצל עלתו... אבל היראה שהוא עושה עצמו כאילו אינו נמצא וזהו אמיתת היראה כמו שהתבאר למעלה מענין היראה.

יראה משמעותה התבטלות בפני משהו גדול ועליון יותר ממה שניתן להכניס בדעת, בהכרה וברצון האנושיים. יראה היא ההכרה שיש משהו מעל האדם, שאיננו בתחומי ההשגה והתפיסה שלו, שאיננו מאותו סוג ומין של שכל הכרה ורצון אנושיים.

נראה ששאלת הבחינה ליראת שמיים היא: האם האדם עושה מה שנכון בעיניו או שהוא מבטל את עצמו ועושה מה שנכון בעיני ה'. הדברים קרובים לדברי המסילת ישרים (יט) שכתב: "בכלל היראה יש ההכנעה מלפניו יתברך", יראת שמים פירושה הכנעה והתבטלות כלפי הקב"ה.

אופני עבודת היראה

בספרים מצאנו חלוקות שונות לסוגי יראה. אנו נתמקד בחלוקה שהובאה בספר ראשית חכמה (שער היראה פ"א) המביא את דברי הזוהר המחלק את מצוות היראה לשלוש מדרגות: יראת עונש, יראת חטא ויראת הרוממות.

יראת העונש היא הדרגה הבסיסית והנמוכה ביותר של יראת שמים. בדרגה זו יהודי נוהר שלא לעבור על רצון ה' מחמת יראתו מהעונשים הנוכרים בתורה על החטאים, אם לגוף ואם לנפש.

הרמח"ל (שלדעתו יראת הרוממות היא עיקר היראה) בספרו מסילת ישרים (יט) מבאר כי יראת הרוממות פירושה שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה את המעשה ההוא. להבדיל מיראת העונש, יראה כזו לא מפחידה ומרתיעה את הירא והוא לא חפץ להתחמק ממנה, אלא האדם מחפש להתמלא ולהיפגש שוב ושוב עם גודלו של ה'.

לגבי יראת חטא מסביר הרמח"ל (שם כד):

יראת החטא היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן יכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו יתברך, ועל כן נקראת יראת חטא, כי עיקרה יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם יהיה באיזה דרך שיהיה.

ירא החטא חושש שמא יעשה מעשה שיפגע בכבוד ה' לא מחשש שמא ייענש, כמו ביראת העונש, אלא כחלק מיראת הרוממות, יראת כבוד לה'.

יראת חטא היא חלק מיראת הרוממות אך יש הבדל ביניהן, כי יראת חטא צריכה להיות תמידית באדם ולא רק בשעת עשיית מעשה כלשהו ובגלל זה היא נחשבת גבוהה מיראת הרוממות.

הנקודה המשותפת לכל סוגי היראות היא כמובן התבטלות כלפי ה' יתברך. היראה גורמת לאדם לכווץ את מציאותו האישית מפני הקב"ה ולבטל את רצונותיו שלו מפני רצון ה'.

יראת ה' בהלכה

מצוות היראה נפסקה להלכה כדרישה מחייבת ולא כמנהג חסידות הנתון לבחירת האדם. כתב ספר החינוך (מצוה תלב):

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, ובכל מין האדם. וזאת אחת מן המצוות התמידיות על האדם שלא יפסק חיובן מעל האדם לעולם אפילו רגע אחד.

ספר החינוך מסביר לנו שמי שלא ירא את ה' בכל רגע ורגע, בעצם מבטל מצוות. בנוסף, כשאדם נשמר מלחטוא, בגלל יראת שמים, הוא מקיים בכך מצוה ומקבל שכר, כך כתב רבינו יונה (שערי תשובה ג, ט):

אולם ימצא דרך בשכר הנוהר מעבור על מצוות לא תעשה, אשר השג ישיג לשכר עושה מצוה, כגון אם הזדמן דבר עבירה ליד האיש והתאוה לדבר ערוה וכבש יצרו, כי זה מעיקרי יראת ה' יתברך כשמזדמן דבר עבירה ליד האדם וכבש יצרו ונמנע מלעשותה, מקיים בכך מצוות עשה של את ה' אלוקיך תירא.

הדרך להגיע ליראה

כתב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"ב):

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ... וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו.

נמצא אם כן שהדרך להגיע ליראת ה' על פי הרמב"ם היא שהאדם יתבונן במעשים של הקב"ה ובכל מה שה' בורא בעולם ויבין את חכמתו הנפלאה של הקב"ה, ועל ידי כך מיד הוא יבין כמה ה' גדול וכמה שהאדם קטן מה' יתברך, וזה יגרום לאדם לרתיעה ופחד מהקב"ה.

ברמ"א (אורח חיים א, א) מצאנו דרך נוספת:

שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כשיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך

הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר: אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד ה' יתברך ובושתו ממנו תמיד.

הרמ"א מסביר שהדרך להגיע ליראת ה' היא שישים האדם בליבו שהקב"ה מסתכל עליו בכל רגע ורגע ורואה כל מעשה שהוא עושה אז מיד האדם יהיה ירא ומפחד מה' יתברך מכיוון שהוא יבין שה' תמיד מסתכל עליו בכל רגע ורגע.

ב. אהבת ה' - מקורות

לאחר שנגענו מעט ביראת ה' נעבור כעת לאהבת ה', עליה כתב רמח"ל (מסילת ישרים י"ט):
 "ענין האהבה הוא שיהיה האדם חושק ומתאוה ממש אל קרבתו יתברך".

הרב קוק (מידות הראי"ה, אהבה) כתב עליה כך:

האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל, אהבת כל המעשים כולם היא קודמת לכל, אחר כך אהבת כל האדם, אחריה אהבת ישראל, שהיא כוללת הכל, שעתידין ישראל לתקן את כל המעשים כולם. וכל אהבות אלה הם אהבות מעשיות, לאהוב אותם לעשות להם טובה ולגרום להם עליו, ונעלה על כולן אהבת ד', שהיא אהבה שבפועל, אינה גוררת בעצמותה שום דבר, כי אם מה שהלב מלא ממנה זה הוא האושר היותר נשגב... אי אפשר שלא לאהוב את ה', ואי אפשר שלא יצמיח כח אהבה מתוקה ומוכרחת זאת צמח מעשי.

התורה מצווה עלינו בספר דברים (ו, ה): "וְאַהֲבֵתְ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּכָל לְבָבְךָ וְכָל נַפְשְׁךָ וְכָל מְאֹדְךָ" מסביר רבינו בחיי:

אחר שאין לנו אלוה כי אם הוא לבדו, חייב אתה שתאהבנו ושתקיים המצות מאהבה.

אהבת ה' בהלכה

גם אהבת ה' נפסקה להלכה בספר החינוך (מצוה תיח):

שנצטוינו לאהוב את המקום ברוך הוא, שנאמר ואהבת את ה' אלוקיך, ועניין המצוה שנחשוב ונתבונן בפקודיו ופעולותיו עד שנשיגהו כפי יכולתינו, ונתענג בהשגתו, בתכלית העונג, וזאת היא האהבה המחוייבת. ולשון ספרי, לפי שנאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב אדם המקום, תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

כלומר, שעם התבוננות בתורה תתישב האהבה בלב בהכרח. וזאת היא האהבה המחייבת... ונוהגת בכל מקום בכל זמן, בזכרים ובנקבות... וזאת מן המצוות התמידיות על האדם ומוטלות עליו לעולם.

לדבריו, מצוות אהבת ה' היא אחת ממצוות עשה התמידיות המוטלות על האדם בכל זמן ובכל מקום גם לזכרים וגם לנקבות. הדרך להגיע לאהבת ה' היא שנחשוב ונתבונן בכל דבר שה' נתן לנו בבריאה ובתורה, כך נשיג את הקבה כפי יכולתינו, ותתקשר אהבתו בלבנו.

הרמב"ם (הלכות תשובה פ"י ה"ג) מסביר עד היכן צריכה להגיע אהבת ה':

ובזמן שיאהב את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה. וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה, יתרה, רבה, עזה עד מאוד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד, כאלו חולי האהבה שאין דעתם פנויה מאהבת אותה אישה שהוא שוגה בה תמיד.

הרמב"ם מסביר לנו שאהבת ה' הראויה ביותר היא שהאדם יאהב את ה' אהבה גדולה, ברמה שנפשו תהיה קשורה בעבודת ה' ותמיד הוא ירצה להיות שם. הרמב"ם גם מדמה את זה לאהבת אישה שהאיש תמיד רוצה להיות בקרבתה, ואוהב אותה אהבה רבה.

דרגות באהבת ה'

בספר חובת הלבבות (שער אהבה פרק ב') מנה כמה אופנים באהבת ה', בהמשילו את הדבר לקשר שבין אדון לעבדו:

אבל על כמה פנים תהיה האהבה באלהים יתברך אומר בתשובת השאלה הזאת, כי אהבת העבד באדוניו תהיה לאחד משלשה פנים:
אחד מהם אהבתו אותו בעבור הטבתו לו וחסדו עליו.
והשני אהבתו אותו מפני שהוא עובר על פשעי ורוב מחילתו לו וכפרתו לעונותיו.
והשלישי אהבתו אותו בעבור גדולתו ורוממותו ומוראו לעצם כבודו לא לתוחלת ולא לפחד, ועל ההקשה הזאת תהיה האהבה ממנו באלהים לרוב חסדו עלינו והתמדת טובתו לנו ותדבק נפשנו באהבתו לתקות גמולו.

שלוש דרגות בעבודת ה': האחת, שהאדם אוהב את הקב"ה ורוצה להיות קרוב אליו כתגובה להטבות שמקבל מה' והחסד שהקב"ה עושה איתו. השנייה, האדם אוהב את הקב"ה משום שה' מרחם עליו, סולח לו על עוונותיו, וזה גורם לאדם לאהוב את ה' שרואה כמה הקב"ה אוהבו. השלישית, האדם אוהב את הקב"ה כדבר עצמאי ולא בגלל האדם שמרויח משהו או חושש שמשוהו יקרה אלא בגלל שהוא רואה את גדולתו. ומוסיף רבינו

בחיי שזו הדרגה הראויה ביותר לעבוד את ה' וזו צריכה להיות השאיפה שלנו באהבתנו לקב"ה, וזו הדרך שנפשנו תדבק בה'.

השלכות הלכתיות

מחדש ספר החינוך (מצוה תיח):

והעובר על זה (מצוות אהבת ה') וקובע מחשבתו בעניינים הגשמיים בהבלי העולם שלא לשם שמים, רק להתענג בהם לבד או להשיג כבוד העולם הזה הכוזב, להגדיל שמו לא בכוונה להיטיב לטובים ולחזק ידי ישרים, בטל עשה זו ועושו גדול.

החינוך אומר לנו שמי שנהנה מהעולם לא כדי להכיר את ה' ולהגיע לאהבתו (שזו אחת מן הדרכים להגיע לאהבתו כפי שנראה בהמשך) אלא סתם הנאה שלו בלבד אזי הוא מבטל מצוות עשה של אהבת ה', של התבוננות בעולם הנפלא שהקב"ה ברא עבורנו והגעה מכך לאהבת ה'.

החינוך מוסיף דבר נוסף: "ואמרו זכרונם לברכה שזאת האהבה תחייב האדם לעורר בני אדם באהבתו לעבדו, כמו שמצינו באברהם". כלומר חלק מאהבת ה' אמיתית היא לרצות להדביק אחרים באהבה זאת.

בספר הבתים (מצוה ג') רבי דוד כוכבי הוסיף הסבר בתכלית הדבר:

וכן בארוהו בספרי ואהבת את ה' אהבתו על הבריות וכו', הכוונה לפרסם אמונת ה' בין בני האדם ולהגדיל אהבתו בעיניהם למען ייטב לו ולאחרים, כי אז תתעורר נפשו ותגדל תשוקתה לאהבת ה' ולדעת אמתותו.

נמצא שטעם הציווי הוא שברגע שהאדם יקרב אנשים לעבודת ה', יצטרך לענות להם טענות צודקות, ועל ידי כך הוא עצמו יתחזק יותר באמונה. וכן משום שעל ידי כך מתדבק במדות ה' שגומל חסד עם הבריות.

ר' ישראל מראדין (חתימת ספר שמירת הלשון לחפץ חיים) מחייב התבוננות יומיומית באהבת ה':

יראה להתבונן בכל זה על כל פנים פעם אחת ביום, וכי בשביל שהיא מצוה תדירית, שאינה תלויה בזמן, כידוע, תהיה נגרעת שלא יראו לקים אותה על כל פנים פעם אחת ביום.

הדרך להגיע לאהבת ה'

הבאנו לעי לאת דברי הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"ב), בהם הוא מסביר שהדרך להגיע לאהבת ה' היא להתבונן במעשיו ובריאותיו המדהימים של הקב"ה, להבין את חוכמתו האדירה ואת דרך פעולתו של ה', ומתוך ההתבוננות הזו הוא יבין את מתנת ה' לעולם.

כך מסביר גם הספורנו (דברים י, יב): "וזה תשיג בהתבוננך אל דרכי טובו. וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם".

בספר המצוות (מצות עשה ג) הביא הרמב"ם דרך נוספת להגיע לאהבת ה' – לימוד התורה:

והמצוה השלישית היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלקיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. הנה כבר בארו לך כי בהסתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח.

כך כתב גם אור החיים הקדוש (דברים ו, ו):

עוד ירצה ללמד בני ישראל דרך שיתקבלו הדברים אצלם לאהוב ה', כי האהבה אינה מעשה שיכריח האדם רצונו לעשות מצות המלך אלא הוא דבר שתלוי בלב וכל שהלב לא ירגיש דבר שיפעול בו החשק אינו אוהב הגם שיכריחנו בכל מין הכרח, לזה באה העצה מאל יועץ ואמר והיו הדברים האלה וגו' על לבבך, פירוש כשיתמיד שימת הדברים על לבו יולד בלבו חשק תאוה הרוחניות וירוץ לבו לאהבת ה' בכל אשר ציוהו, ודבר זה אנחנו יתמי דיתמי אנו מרגישים כי רבה תאוה בלבנו וחשק אלהי עולם יותר מכל הון עולם וכבוד מלכות וכל ערב נרגש לנמבזה ונמס בערך חלק המועט המושג מהרגש הוית הדברים על לבנו אשרינו מה טוב חלקנו.

אור החיים שואל, הרי לכאורה אי אפשר לצוות על הלב, אז איך הקב"ה מצווה אותנו לאהוב אותו? ומסביר שברגע שהאדם שם הדברים על ליבו, לימוד תורה, התבוננות במעשיו אזי לבו יהיה חושק ומתאוה לקב"ה ומתוך כך האהבת ה' תתקיים מאליה באדם.

ג. חשיבות יראת ה' ואהבתו

הרמח"ל (דרך ה' א, ד) מסביר את החשיבות של אהבה ויראה :

והנה ממה שצריך שיגביר האדם בעצמו, הוא האהבה והיראה לבוראו יתברך...
כי אלה הם אמצעיים חזקים המתקרבים האדם אל בוראו, המזככים את חושך
החומר ומזהירים זוהרי הנשמה, ומעלים את האדם מעילוי לעילוי עד שישג
קרבתו יתברך.

לפי הרמח"ל, האדם צריך ללמוד ולהגביר בתוכו את מידות אהבת ויראת ה' מכיוון שאהבה
ויראה הם אמצעים המחזקים ומקרבים את האדם אל בורא עולם, ומעלים את האדם
מעלה מעלה.

לגבי היראה כתב רמח"ל (שם ד, ג) :

והנה היראה הזאת (יראת רוממות) היא מטהרת את האדם מחושך חומריותו
וגופניותו, ומשרה עליו השראת השכינה. וכפי שיעור היראה כן יהיה שיעור
הטהרה וההשראה. ומי שמגיע להיות ירא ביראה זאת תמיד, תהיה השכינה
שורה עליו תמיד. ודבר זה נמצא בשלמות במשה רבנו ע"ה שאמרו עליו "יראה
לגבי משה מלתא זוטרתא היא", וכן זכה להשראת שכינה תמידית. והנה הדבר
קשה לשאר בני האדם ששיגוהו כראוי. אמנם כפי מה שישג ממנה, כן יהיה כוח
טהרתו וקדושתו, ובפרט בעת התעסקו במצוות ובתלמוד, שהנה היא לו תנאי
הכרחי לשלמות התלמוד ההוא או המצווה ההיא.

כלומר יראת ה' מטהרת את האדם מחושך חומריותו ויש עליו השראת השכינה, וככל
שבאדם תהיה יותר יראת ה' כך תהיה בו יותר טהרה וקדושה, במיוחד בעת שמתעסק
במצוות או בלימוד תורה, שזהו תנאי הכרחי לשלימות קיום המצוה או לימוד התורה.

מהגמרא במסכת שבת (ל"א ע"א) אנחנו למדים אף שאין ערך לתורה ומעשים טובים בלי
יראת שמים :

אמר רבא בשעה שמכניסים אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה? קבעת
עיתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר
מתוך דבר? ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין, אי לא לא.

בשעה שאדם נכנס לבין דין של מעלה שואלים אותו האם נשא ונתן באמונה וכו', ואף על
פי כן, אם אותו אדם לא עשה זאת מצד יראת ה' (ולכל הפחות יראת עונש), אין בידו כלום
כשיגיע לבית דין של מעלה.

הגדיל לעשות רבינו יונה (שערי תשובה ג, ז):

"ידוע תדע כי יראת ה' יסוד המצות שנאמר "יָעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה ה' שׁוֹאֵל מֵעַמְךָ כִּי אִם לִירָאָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ". ובזה ירצה ה' את ברואיו כמו שנאמר "רוצה ה' את ראי". ותקנות חכמים וגדריהם יסוד לדרך היראה... ומצות היראה שכר הרבה כנגד מצות רבות כי היא היסוד להם. והדוגמה לדבר כי הנוזהר מהתיחד עם אשה מפחדו פן ישל בעון וכאשר גזרו רבותינו זכרונם לברכה. הלא זה מאשר זרח על נפשו אור יראת אלקים יתברך.

מצוות היראה היא היסוד לכל המצוות ואפשר להבין שאם מצוות היראה היא היסוד אז ברגע שחסר לאדם את יראת שמיים אזי חסר לו את כל הבניין הרוחני, כי איך אפשר בלי היסוד!?

אהבת ה'

כתב רמח"ל (דרך ה' ד, ג):

האהבה היא המדבקת ומקשרת את האדם בבוראו, ומיפה כוחו ומעטירתו עטרות גדולות. והעיקר, בשמחת הלב והתלהטות הנשמה לפני בוראה, והימסר האדם עם כל מאודו לקידוש שמו יתברך, ולעשות נחת רוח לפניו.

אהבת ה' שיש באדם היא גורמת לאדם להידבק ולהיקשר בבוראו ולהיות יותר קרוב אליו, והאדם מתמסר כל כולו לקידוש ה', ויש בו התלהטות הנשמה והלב כלפי הקב"ה, ויש רצון באדם לעשות נחת רוח לבוראו ככה שישתדל בקיום המצוות. ובספר דרשות קול בן לוי (ערוך השולחן - דרשה ט) כתב:

בזה יש לבאר בפרשה והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וגו' לאהבה וגו' השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם וגו' ויש לדקדק למה לא אמר דבר והיפוכו כבכל המקומות כמו אם בחקתי תלכו ואם בחקתי תמאסו את הברכה אשר תשמעו והקללה אם לא תשמעו וכן בכאן הווה ליה לומר השמרו לכם אם לא תשמעו? ועוד מה זה עניין פן יפתה לבבכם וה"ל לומר השמרו לכם פן תעבדו אלהים אחרים?

שואל ה'קול בן לוי' שניסוח הפסוקים איננו רגיל: התורה אומרת והיה אם שמוע ואם כן היינו מצפים שהצד הנגדי יהיה: אם לא תשמעו, אבל התורה כתבה "פן יפתה לבבכם"? ועוד הוא שואל מה פירוש "יפתה לבבכם"? איזו עבירה זו? היה צריך לכתוב השמרו לכם פן תעבדו עבודה זרה?

תשובתו מדהימה:

ולדרכינו העניין כן הוא דלא בא לצוות בכאן על שמירת התורה והמצוה בפועל דעל זה לא שייך לומר והיה אם שמע והווה ליה לומר אני מצוה אתכם שתשמעו אל מצותי אלא בכאן עיקר הציווי על עשייה באהבה והכי קאמר והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וגוי' לאהבה את ד' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם שזהו מופת על האהבה ואז ונתתי מטר ארצכם וגוי' ואחר כך אומר "השמרו לכם פן יפתה לבבכם" כלומר שתתפתו להיצר לאמר הן אמת שעלינו לקיים התורה והמצוה בפועל אבל מה בכך אם לא באהבה יתירה בכל לב ובכל נפש דעו לכם כי במשך הזמן וסרתם מהתורה לגמרי ואחר כך "ועבדתם אלהים אחרים" ואז יצא העונש בפועל וחרה אף וגוי' וזהו ממש כדברי התוכחה שהבאנו.

פרשת "והיה אם שמוע" מדברת על הציווי לקיים את המצוות דווקא מאהבה, שכן מופיע בהמשך הפסוק הראשון: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצווה אתכם היום לאהבה". הפרשה לא מדברת סתם על עצם הציווי לקיים את המצוות. אם לא נקיים את המצוות מתוך אהבה, אפילו שנקיימם לדקדוקיהם ההלכתיים, אנו נסור מן הדרך ולא נמשיך לקיימם, עד להידרדרות לעבודה זרה חס וחלילה. במילים אחרות החיבור מאהבה אל המצוות הוא קריטי והוא מה שגורם לנו לשמור את המצוות לאורך זמן ולהיות יציבים בעבודת ה'.

נסיים עם דברי הזוהר הקדוש (ג, רסז): "רחימו דר סליק על כל פולחנין דעלמא, בהאי איתקיייר שמייה דקוב"ה יתיר מכולא (מצוות אהבת ה' עולה על כל העבודות, ובה מתכבד שם ה' יותר מהכל, ומדור אוהבי ה גדול מעל כל מדור!)

ד. מי עדיפה אהבת ה' או יראת ה'?

עדיפות היראה

רבי חיים פרידלנדר זצ"ל כותב (שפתי חיים מידות ועבודת ה' חלק ב' יראה) דברים ששמע ממו"ר הגר"א גרוסברד שאמר בשם הסבא מקלם זצ"ל:

יראה זה סכין חריף החותך את הרצונות, אם מתעורר איזה רצון פסול אפשר להתגבר על זה רק ע"י יראת שמים ולא מספיקה אהבת ה', ביאור הדברים על פי הירושלמי "עשה מאהבה ועשה מיראה, עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב ואין אוהב שונא, עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט" עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב, כיון שקשה עשיית

העבודה רק מיראה לכן צריך גם את האהבה... עשה מיראה שאין הירא בועט, שאוהב מחמת אהבה יתכן עוד שיבעוט, דהיינו גם אם יש לו אהבה, אבל ייתכן גם כן שיתעורר אהבה שניה, רצון אחר, וממילא הוא בועט, מה שאין כן היראה שהיא התבטלות, ולכן רק על ידי כוח ההתבטלות אפשר לעמוד בכל הניסיונות, ולעמוד נגד כל הרצונות.

ברגע שמתעורר בנו איזושהו רצון אסור הסבא מקלם זצ"ל מחדש ומסביר לנו שאהבת ה' לבדה לא מספיקה כדי לנצח אותו רצון אלא צריך יראת שמים! ואפשר להתגבר על זה רק על ידי יראת ה'.

ממקור נוסף משמע שיראה היא המעלה הגדולה יותר, שהרי אברהם נקרא אברהם אוהבי (ישעיהו מא, ח), ואף על פי כן בעקידה הגיע למעלה של יראה: "כִּי עָתָה יִדְעֵתִי כִּי יִרְאֶה אֱלֹהִים אֶתָּה" (בראשית כב, יב), משמע לכאורה שיראה גדולה מאהבה. וועוד יש לשאול, הרי היה בזה גם מידה גדולה של אהבה אל ה' יברך, מדוע הפסוק מדגיש בעיקר את היראה?

מצאנו תשובה חשובה אצל רבי אהרן קוטלר (משנת ר' אהרון ח"א עמ' קג). אומר רבי אהרן קוטלר שלמדנו מכאן יסוד גדול בעבודת ה'. רק על ידי מדרגת אהבה, בלי מדרגת היראה, אברהם אינו לא היה יכול לעבור את נסיון העקידה. בניסיון העקידה של אברהם אינו היה נסיון ענק, ואברהם הצליח לעמוד בו בזכות מידת אהבת ה' ויראת ה'.

אהבה הינה קומה נוספת על גבי היראה

גם רבי מנחם נחום מטשרנוביל בספרו מאור עיניים (בראשית ה' ע"א ד"ה 'וידוע') כתב "שצריך להיות באדם אהבה ויראה אבל אהבה בלא יראה אינו כלום". ואף על פי שנראה לו שאוהב את ה' אינו אמת, אלא שנדמה לו כן מפני שהורגל באהבת עולם ובמיני אהבה, נדמה לו שיש לו גם כן תשוקה לה' ואינו כן רק צריך לירא מפניו ואחר כך יבוא למידת אהבה, ואז יוכל לתקן גם מדרגות תחתונות.

רבי מנחם נחום אומר לנו בעצם שאם יש באדם רק אהבה זה אינו שווה לו כלום, מפני שאהבה לבד לא נחשבת אהבה והוא חושב שזו אהבה בגלל שהורגל לכך מהתרבות סביבו. ולמדנו מדבריו נקודה נוספת: יראה קודמת לאהבה, וזאת כדי שהאהבה תהיה אמיתית

ולא מדומיינת. על האדם לבנות אצל עצמו את קומת היראה ומתוכה ומכוחה יוכל להוסיף אהבה, רק אהבה שנבנית על גבי יראה היא אהבה אמיתית. מדבריו אנו למדים שאהבה גדולה מיראה. יכול להיות אדם שיבנה יראה בליבו אבל יסתפק במה חובתי ואעשנה, ורק אם יבנה על גבי יראה זו אהבה יקום ויעשה הרבה יותר, כלומר אהבה (הנבנית על גבי יראה) גדולה מיראה לבד.

כך ניתן לראות גם מדברי רמב"ן על התורה (שמות כ, ז):

ואמת הוא גם כן, כי מידת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממידת האהבה והוא למידת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומידת שמור במצות לא תעשה, והוא למידת הדין ויוצא ממידת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה.

ישנו כלל הלכתי: מצות עשה מתנגשת עם מצות לא תעשה - מצות הלא תעשה נדחית מפני מצות העשה. מסביר הרמב"ן שהסיבה היא משום שאהבה גדולה מיראה. מצוות עשה נובעות מאהבה - רצון לקום ולעשות ולשמח את האלוקים, ואילו מצוות לא תעשה נובעות מיראה - חשש מלעבור על רצון המלך. אדם שקם ועושה את מצוות המלך מתוך רצון אמיתי, בגופו ובממונו, גדול מהפסיבי שלא קם ועושה ורק נשמר לא לעבור על רצון המלך.

גם ברמב"ם (הלכות תשובה פ"י ה"א) מצאנו שאהבה גדולה מיראה:

אל יאמר אדם הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא, אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

הרמב"ם מדריך את האדם באיזו דרך עליו לקיים את המצוות, ומורה לא לפעול בדרך שאדם יעשה מצוות רק כדי שיהיה לו עולם הבא, או כדי שלא יהיה לו עונש ומסביר שזה

לא ראוי לעבוד את ה' בדרך הזו, כי זו דרך של יראה, יראת עונש כפי שלמדנו בחלק הראשון, ואין עובדים על דרך יראה זו.

המשיך הרמב"ם וכתב שם (ה"ב):

העובד מאהבה, עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה, לא מפני דבר בעולם, ולא מפני יראת הרעה, ולא כדי לירש טובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת, וסוף הטובה לבוא בגללה. ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבי לפי שלא עבד אלא מאהבה. והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה, שנאמר ואהבת את ה' אלוקיך, ובזמן שיאהב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה.

הרמב"ם מוסיף שמי שעובד מאהבה הוא זה שנקרא עוסק בתורה הולך בנתיבות התורה, והולך בדרך האמת, הרמב"ם אומר לעבוד את ה' מאהבה שזו מעלה גבוהה, ואין כל אחד זוכה לה.

יראה הבאה מתוך אהבה

מדברי מהר"ל למדנו שגם יראה צריכה לבוא על גבי קומה של אהבה, כך כתב בספרו נתיבות עולם (נתיב יראת ה'):

ועיקר היראה שהיא באה מכח האהבה, כי מי שהוא אוהב את אחד הוא מכוון לעשות רצונו בכל אשר אפשר שלא יהיה פירוד לזאת אהבה, ובשביל כך הוא ירא לעבור רצונו גם כן אף בדבר קטן כי זה היה ביטול האהבה, וזהו היראה שנאמר באברהם (בראשית כ"ב) עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה.

המהר"ל מסביר בצורה שונה את מה ששאלנו לעיל, לדבריו, יראתו של אברהם נובעת מתוך אהבת ה'. המהר"ל מסכם לנו מה השילוב שצריך להיות בעבודת ה', עיקר עבודת ה' היא יראה הבאה מאהבה, כלומר ברגע שהאדם אוהב את ה' אהבה אמיתית ומכוון לעשות רצון ה' יתברך בכל כוחו ורוצה בכל ליבו לקיים את ציוויו, אז מרוב אהבתו לה' הוא גם יהיה ירא לעבור את ציווי ה'. וזוהי יראה שבאה מכח האהבה.

לסיכום ביארנו מעט אודות מידת אהבת ה' ומידת יראת ה'. מצאנו מקורותיהן, הבנו את ההשלכות ההלכתיות, החשיבות של המידות והשילוב שלהן בעבודת ה'. למדנו את הדרך איך מגיעים לאהבה ויראה, ניסינו לחשוב באיזו דרך נכון יותר לעבוד את ה', והבנו שגם עבודה מאהבה וגם מיראה חשובות שתיהן במידה שווה לה', שתיהן נצרכות. יש את

היתרונות והחסרונות בכל מידה, ומשום כך כדי להגיע לשלימות בעבודת ה' שלנו אנו צריכים ללמוד איך לשלב ביניהן, לעבוד את הקב"ה בשתייהן, ובעז"ה שנצליח.